

הזירה הפלסטינית לאחר "שומר החומות" - מה שהיה הוא לא מה שיהיה

יוחנן צורף

מבצע שומר החומות מציב תודעתית את חמאס במקום שבו ביקש הארגון להימצא לאחר הבחירות ברשות הפלסטינית, כשהוא נהנה מאהדה ציבורית רבה ותמיכה מרובדי אוכלוסייה שאינם מזוהים עמו. הוא נתפס בעיני רבים כמי ששינה את המשוואה מול ישראל והפך לגורם היותר מרכזי בזירה הפלסטינית, שספק אם ניתן להתעלם ממנו. הזירה הפלסטינית נכנסת לתהליך שינוי, שבו יהיה יותר מאשר בעבר משקלו של חמאס בתהליך קבלת ההחלטות ברמה הלאומית. עם זאת, חמאס עדיין נדרש להתמודד עם בעיות יסוד שיקשו עליו להיות אלטרנטיבה לפת"ח משום מעמדו וקשריו הבינלאומיים הענפים של פת"ח, המעניקים לו לגיטימציה שחמאס מתקשה להשיג עקב גישתו הנוכחית למאבק בישראל.

מבצע שומר החומות הסתיים לאחר 11 ימי לחימה בהפסקת אש שהוכרזה על ידי מצרים ונתקבלה על ידי ישראל וחמאס. כמו בעבר וחרף הפערים הניכרים במונחי אבדן בנפש ונזק פיזי לטובת ישראל, חמאס מצליח להציג תמונת ניצחון. אלא שהפעם נראה שתחושה זו חורגת הרבה מעבר לגבולות רצועת עזה ומקיפה את כלל הפלסטינים בגדה המערבית, בשטח ישראל ובפזורה הפלסטינית. חמאס זוכה לאהדה בקרב ציבורים רבים במזרח התיכון ואף בזירה הבינלאומית. התמונה הפנים פלסטינים שמתחילה להצטייר בעקבותיו מלמדת על שינוי ביחסי הכוחות המובילים את הזירה הפלסטינית, ועל ציבור פלסטיני המוכן לתמוך באסטרטגיה שהציב חמאס במבצע זה, של הצבת קוים אדומים כשמדובר באל-אקצא ומימושם. ייתכן שמדובר בראשיתו של תהליך שיוביל לשותפות חמאס בקבלת ההחלטות, מה שיחייב בחינה מחדש של הפרדיגמות, התכניות והרעיונות שהיו עד כה על הפרק ביחס לזירה הפלסטינית והנהגתה.

חודשים אחדים אחרי כניסת ממשל טראמפ לבית הלבן בינואר 2017 וכלקח ממבצע צוק איתן ב-2014, ממנו יצא בשן ועין וללא תחושת ניצחון, אימץ חמאס אסטרטגיה של פיוס שתכליתיה להשתלב בשלטון ובתהליך קבלת ההחלטות. באוקטובר 2017 אף הציע הארגון למסור לידי הרשות הפלסטינית את השליטה האזרחית המלאה ברצועת עזה, מהלך שעד אז דחה. יחיא סנואר נתן בראיון מקיף לאל-ג'זירה במאי 2018 תוקף רשמי למדיניות זו. אולם צעדים אלה לא אחדו ולא קרבו, אדרבא החולשה הפלסטינית הלכה וגברה. באורח פרדוקסלי, המהלומות הקשות שהנחית ממשל הנשיא טראמפ על הפלסטינים, כשניסה לכפות תוכנית מדינית חרף ידיעתו שלא יוכלו לקבלה, הסכמי הנורמליזציה שנחתמו בלחצו עם ישראל ואיום הסיפוח בגדה המערבית שהציבה ישראל בשלהי כהונתו – כל אלה הניעו התקרבות חסרת תקדים בין כלל הפלגים הפלסטינים.

התקרבות זו הביאה לאחר דיונים ממושכים להסכמה לקיים בחירות. חמאס ראה בבחירות למועצה המחוקקת חלק מרכזי מאסטרטגיית השותפות בשלטון, ואף הסכים לקיימן בנפרד

מהבחירות למוסדות האחרים – מה שהקשה על אבו מאזן להתמיד בסירובו לקיים בחירות, והוא פרסם צו נשיאותו שפתח מערכת בחירות רוויות תקווה לשינוי. אך משב-30 באפריל ביטל אבו מאזן את התוכנית לערוך בחירות, חמאס שב לדרך הישנה של מימוש האסטרטגיה בכוח. הארגון השתמש בחיכוכים במסגד אל-אקצא ובשכונת שיח' ג'ראח, שלובו על ידי גורמים שונים, ביניהם התנועה האסלאמית הצפונית בישראל, כחומר בעירה שהצית את הלהבות.

בחלוף סבב העימות נראה שבמובן התודעה, שהוא החשוב ביותר בראיית חמאס ובעיני כל מי שרואה ב'צומוד' אסטרטגית מאבק, הארגון גרף הצלחה כבירה. בשיח המתפתח בזירה הפלסטינית ובמרבית המרחב הערבי חמאס נישא על כפיים, מהולל ומשובח. ומנגד, אבו מאזן מוצג כדמות נלעגת, חסרת רלוונטיות, שהגיעה לסוף דרכה. חמאס הבהיר למעשה לאוהדיו שניתן - למרות הא-סימטריה במובן הצבאי – לכפות על הצד שמנגד הכרה ברלוונטיות שלו. הארגון שאב עידוד גם מהביקורת הנשמעת נגד ישראל בגין ההרס וההרג שנגרמו ברחבי הרצועה במהלך "שומר החומות" בזירה הבינלאומית, בין היתר מצד מספר מחוקקים דמוקרטים בקונגרס האמריקאי, ומהפגנות אנטי-ישראליות רבות שנערכו בערים מרכזיות בארצות הברית ובאירופה. מבחינת חמאס, אלה עדויות לסדק שנפער בתמיכה בישראל, שלאורך שנים נראה היה שהיא בלתי מותנית. בשורות האיחוד האירופאי נשמעות קריאות להידבר עם חמאס באמצעות גורם שלישי, גיוזף בורל, האחראי על תיק החוץ באיחוד האירופי, רואה בתהליך מדיני ישראלי-פלסטיני תנאי לשיקום עזה, והנשיא ביידן מבקש אמנם לדבר עם הגורמים המתונים בזירה הפלסטינית, אך הודיע כי ארצות הברית מחויבת לשיקום רצועת עזה. התפתחויות אלה מעידות על התחזקות מעמדה של הסוגיה הפלסטינית על סדר היום הבינלאומי, לאחר שבעידן ממשל טראמפ היו שהגדירו אותה כ"עצם בגרון הערבים", על רקע מגמת ההשתלבות של ישראל במרחב המזרח התיכון והשתלבות הפלסטינים אזורי ישראל במרחב האזורי הישראלי.

ההרס הרב שנגרם ברצועת עזה בהפצצות חיל האוויר הישראלי מוצג אף הוא על ידי חמאס, כעניין של מה בכך, הבטל בשישים אל מול ההישג התודעתי הגדול. תושבי הרצועה, שבעימות הקודם הפנו אצבע מאשימה לחמאס נמנעים מכך עתה. רוח הניצחון שולטת ודוחה לפי שעה כל ביטוי של ביקורת. גם העובדה שמספר ההרוגים נמוך יחסית משמשת את ראשי חמאס כהוכחה לשיפור בתפקודם הצבאי. הם אמנם לא מייחסים עובדה זו למקדמי הזהירות שנקט חיל האוויר הישראלי, אך מרבים להזכיר כי דיירי הבניינים שהופצצו נקראו לעזוב טרם ההפצצה, ועזבו.

התפתחויות ועדויות אלה מציבים את חמאס, כל עוד לא מתחולל בזירה מהלך שווה ערך בהשפעתו למבצע "שומר החומות", כגורם שלא ניתן עוד להתעלם ממנו, בפרט כשבזירה הפנים-פלסטינית הוא נתפס עתה כלגיטימי יותר מאשר הרשות, שבהובלת פת"ח. אמנם אבו מאזן הוא שהעלה את ירושלים לכותרות כשטען בתגובה לסירוב ישראל לאפשר את קיום הבחירות בירושלים שלא יהיו בחירות בלי תושביה הפלסטינים, אך כעת הוא חוזה בהעדפה של תושבי העיר את חמאס על פניו. הקולות בגנותו, המגיעים ממזרח ירושלים, מהדהדים ברחבי הגדה המערבית בקריאה להפלתו של אבו מאזן ומאשימים אותו ואת אנשיו בבגידה. ראשי חמאס מוסיפים שמן למדורה בהציגם את הישגו של הארגון כראשית תהליך השחרור "המתחדש", ומדרבנים יציאה לרחובות, אחיזה בנשק חם או בסכין ופגיעה בישראלים.

מנגנוני הביטחון הפלסטינים עודם נאמנים לאבו מאזן ומצליחים לשלוט בשטח ולמנוע התרחבות של הפגנות המחאה באופן העלול לצאת משליטה. אולם ספק אם יוכלו להתמיד בכך לאורך זמן

בלי שיחל תהליך של רפורמות במערכת הפוליטית או יושק מהלך נרחב, שיציב את הסוגייה הפלסטינית בקדמת הבמה תוך הגדרה מעודכנת של יחסי הכוחות הפנימיים בה. עתה משמעמדו של אבו מאזן נמצא בהידרדרות מתמשכת וההאשמות בשחיתות הן חלק מן השיח הציבורי הקולני, תפקוד המנגנונים הולך ונעשה קשה יותר. לזכות הרשות עדיין עומדים אותם אדנים שנבנו בשבע שנות שלטונו הראשונות של אבו מאזן, כשסלאם פיאד כיהן כראש ממשלתו, המשמרים לפי שעה את יציבותה. מדובר ביתרונות, שאינם כיום ולא יהיו בעתיד הנראה לעין בידי חמאס, אלא אם ישנה הארגון את תפיסתו המדינית. האחד הוא הקשרים הבינלאומיים הענפים שיש לרשות הפלסטינית בראשות אבו מאזן, המציבים אותה ככתובת הבלעדית לכל נושא ובכל הקשר פלסטיני ומזרימים לקופתה את המימון הנדרש לניהול חיי היום יום במרחב הפלסטיני. השני הוא משטר היחסים בין הרשות לבין ישראל, שנקבע בהסכמי אוסלו ומשמר זה למעלה מ-16 שנה תיאום ביטחוני הדוק התורם רבות ליציבות ויוצר רצף תעסוקתי וביטחון כלכלי. השלישי הוא הקשר הכלכלי בין הרשות הפלסטינית לבין ישראל, המעסיקה עובדים פלסטינים רבים, שהוא מהווה שוק לסחורות פלסטיניות ומקור עיקרי לאספקת הצרכים הפלסטינים בתחומי המסחר, הכלכלה והבריאות. גורם נוסף המשמר יציבות ופועל לטובת הרשות הפלסטינית הוא הקושי של חמאס, כמו של קבוצות אסלאם פוליטי אחרות ברחבי העולם הערבי, לזכות באמון מצד אליטות בורגניות, משכילות ולא דתיות, שהלאומיות ולא הדת היא בסיס הזהות שלהן ושיש להן השפעה על קבלת החלטות. אליטות אלה פועלות לדה-לגיטימציה לתנועות אסלאמיות מסוג חמאס, החותרות להגיע לשלטון.

האם יצליח שילוב גורמים זה לשמר את יציבותה של הרשות הפלסטינית, או שמא הכרסום במעמד הרשות ופת"ח, שמחוללת האהדה הרבה שממנה נהנה חמאס בעת הנוכחי, יגבר ויפגע בתפקוד מנגנוני הביטחון הפלסטינים? נראה שללא רפורמות ממשיות, שתשנה את פני הנהגת הרשות, יתקשו הרשות, הפת"ח והזרם הלאומי הפלסטיני בכלל לשמור על מעמדם כנציגים בלעדיים וכמובילי העניין הפלסטיני. אלא שככל הנראה, הבעיה ממוקדת כיום באבו מאזן עצמו, לא בארגון שבראשו הוא עומד. הרפורמות המתבקשות מחייבות את סיום כהונתו, אך ספק רב האם ניתן לצפות ממנו להתפטר.

אשר על כן, ישראל נדרשת להעריך מחדש את מדיניותה כלפי הרשות הפלסטינית ואבו מאזן, ולבחון האם תהיה מוכנה לקבל את חמאס כאלטרנטיבה. ואם לא, כיצד תמנע את עלייתו. נראה שנדרש מהלך אזורי-בין-ערבי ובינלאומי נרחב, שיתמוך ברפורמות שתתבצענה ברשות הפלסטינית ובפת"ח כדי לשקם. חזרה של סלאם פיאד לזירה כראש ממשלה יהיה בה כדי לשכך מעט את הביקורת על אבו מאזן על שום תדמיתו כלוחם בשחיתות. גם מדיניות הבידול הישראלית בין רצועת עזה לגדה המערבית מחייבת בחינה מחדש, בפרט לאור החיבור שיצר חמאס עם הגדה. האם החיבור הוא בלתי נמנע? ואם לא - מה ניתן לעשות כדי שלא יהפך לנטל.

לפי שעה ובמישור המיידי, המהלך המתבקש ביותר הוא פגישה בין ראשי שני הצדדים, שתעסוק בהחייאת הקשרים ובשיקום ושיפור חיי היום יום בזירה הפלסטינית. גם הצהרה משותפת בדבר תקפותו של רעיון שתי המדינות וראיית הצד השני כפרטנר להידברות תהיה צעד בכיוון חיובי. לאחר מכן יהיה על שני הצדדים לטפל בבעיות בוערות, כדי למנוע חיכוך והתלקחויות אלימות. מהלכים שיתרמו לשיכוך המתח, במיוחד בירושלים, יהיו דחיית פינוי המשפחות הפלסטיניות

בשיח' ג'ראח, הבנות לגבי ההתנהלות בהר הבית ועידוד דיאלוג בין מנהיגים דתיים משלוש הדתות
שלהן נוכחות במזרח העיר.